

DHOLE ACTION PLAN MEETING

CHIEF MENTOR:

Mr Dilip Karambelkar *Chief Mentor, VPF*

Chiej Menior, VII

DIRECTORS:

Mr Kiran Shelar

Founder-Director, VPF

Mr Vikram Sankaranarayanan

Executive Director, VPF

Mr Adinath Patil

Director, VPF

REPORT DRAFTED BY

Mr Omkar Patil

Research Scholar,

Wildlife Research Division, VPF

Mr Hrishikesh Wagh

Research Scholar,

Wildlife Research Division, VPF

Mr Rovhin Todankar

Ecologist, Wildlife Research

Division, VPF

Mr Akshay Mandavkar

Sr Environment Correspondent,

Mumbai Tarun Bharat

ADDITIONS BY

Dr Vidya Athreya

Director, Wildlife Conservation

Society India

Dr Ashutosh Joshi

Advisor, Wildlife Research

Division, VPF

Mr Nikit Surve

Head, Human-Wildlife

Interactions, WCS India

WITH INPUTS FROM

Dr Ben Clement, Hon. APCCF

Wildlife, Western Maharashtra

Mr Manikanda Ramanujam,

Hon. CCF, Kolhapur

Mr S. Navkishore Reddi,

Hon. DCF, Sindhudurg

Mr Uttam S. Sawant, Then Hon.

Director, Sahayadri Tiger Reserve

Ms Girija Desai,

Hon. DFO, Ratnagiri

Mr Amrut P. Shinde,

Hon. RFO, Amba

Mr Sandeep Kumbhar,

Hon. RFO, Kudal

Mr Vaibhav Borate Then Hon.

RFO, Chiplun Mobile Squad

Mr Madan Shirsagar

Then Hon. RFO, Sawantwadi

Mr Bhau Katdare

Dr Girish Punjabi

Mr Gauresh Rane

Mr Rajaram Patil

Mr Aniket Patole

Mr Amol Jadhav

Mr Dhananjay Jadhav

Dr. Bagam P. H.

Mr Sagar Redij

Mr Sunil Karkare

Mr Abhijeet Pawar

Ms Mukta Narvekar

Mr Shubhash Sitaram

Mr Rakesh Surve

Mr Mangesh Surve

Mr Anil J. Kamble

Mr Mahendra

Mr Sanjay Natekar

Mr Tushar Mahadik

Ms Aarti A. Damle

Mr Hrushikesh Palande

Mr Kishore Rakshe

Mr Mahendra Chavan

Late Mr Shrikar Ashtaputre

Mr Viraj Athalye

Mr Swastik Gawde

Mr Apurva P. Mahajan

Mr Sadaff Kadulekar

Ms Sonal Prabhalkar

Mr Sagar Redij

Mr Akshay Khare

Mr Nitin Narvekar

Mr Kaustubh G. Dhanawade

Mr Sawant Damle

Mr Vandan Jhaveri

Mr Arun Mani

Mr Sahayog Karade

Mr Azya Kadam

Mr Prasad D.

Mr Malhar Indulkar

Ms Shamali Duige

Mr Tejas Gajapolu

Mr Tushar Desai

Mr Sunil Mali

Ms Prernali Mali

Ms Ketaki Phatak

Mr Neeraj Soman

Mr Abhijit Patil

Mr Mayur Chavan

Mr Ganesh Rathod

Mr Nikhil V. Jambhale

Mr Satish Kamat

Mr Maurya Sadwilkar

ORGANISING COMMITTEE

Mr Prateek More

Mr Shardul Kelkar

Mr Prashant Shinde

Ms Nikhita Shinde

Mr Sachin Rane

Mr Bhau Katdare

Mr Sanjay Sawant

Prof. Pratap Naikwade

DESIGN GRAPHIC

Mr George Willington

Graphic Designer, VPF

ILLUSTRATIONS

Ms Bhagyashree Patwardhan

IT TECHNICAL SUPPORT

Mr Ashish Yadav

Head, IT, VPF

ADMINISTRATIVE SUPPORT

Mr Suryakant Pilankar

Head, Accounts, VPF

Mr Rohan Yardi

Executive Assistant to the Executive

Director's Office, VPF

Ms Priya Jadhav

Executive Administration, VPF

Mr Ashish Ghadi

Executive, Office Management, VPF

Mr Aakash Zende

Junior Office Management

Executive, VPF

ABOUT THE EVENT:

MahaMTB, in partnership with the Vivek PARC Foundation's Wildlife Research Division, organized the 'Dhole Action Plan Meeting' at the Srujan Science & Innovation Centre in Devrukh, Ratnagiri district. The event, held on May 26, 2024, was supported by the Wildlife Conservation Society India (WCSI) and the Devrukh Shikshan Prasarak Mandal. Several organizations, including the Maharashtra Forest Department, Sahyadri Sankalpa Society, Srushtidnyan, Sahyadri Nisarga Mitra, Vanashree Foundation, Nisarga Sobati, and the Naturalist Foundation, collaborated on the event. Attendees included officials from the Maharashtra Forest Department, wildlife researchers, enthusiasts. citizen scientists, activists, representatives, and social media influencers. The event featured presentations, talks, and group discussions centered on Dhole conservation. This report provides a comprehensive summary of the key insights documented during the event.

CONSERVATION ACTION PLAN

Asiatic Wild Dog / Dhole / रानकुत्रा / कोळसुंदा Cuon alpinus

Of Raigad, Ratnagiri & Sindhudurg districts of Maharashtra

EXECUTIVE SUMMARY:

Dholes (*Cuon alpinus*), also known as Asiatic Wild Dogs, are locally referred to as कोळमुंदा (*kolsunda*) or कोळीसना (*kolisna*) are native to South and Southeast Asia, and in

India. They inhabit the Western Ghats, Eastern Ghats, Central, and parts of North and Northeast India. Dholes act as apex predators within their ecosystems, preying on large herbivores such as sambar deer, chital, and occasionally gaurs. They coexist with other top predators, including tigers and leopards, sharing the same habitats. Although dholes have a wide distribution, they are currently listed as Endangered on the IUCN Red List. Recent sightings of dholes from northern parts of the Western Ghats in Maharashtra have given rise to interactions between them and relevant stakeholders in the region.

On May 2024, over 70 subject experts, nature enthusiasts, and officials from the Maharashtra Forest Department, representing Raigad, Ratnagiri, and Sindhudurg districts, convened at the Srujan Science and Innovation Activity Centre in *Devrukh*. The event, organized by MahaMTB and Vivek PARC Foundation, with support from Wildlife Conservation Society, India and *Devrukh Shikshan Prasarak Mandal*, focused on intensive conservation planning for dholes.

During the workshop, participants collaborated to create a vision for the future of dholes and to identify and design strategies and initiatives specific to their districts. This aims of this initiative was to foster a long-term, collaborative effort to conserve dholes in the rapidly changing Kokan region of Maharashtra.

A threat analysis conducted during the workshop identified four main threats to dholes in the region: habitat loss, feral & stray dogs, human-dhole conflict, and insufficient knowledge. Discussion groups addressed these issues, establishing goals and potential strategies to mitigate them. Additionally, the groups emphasized the importance of awareness sessions in contributing to dhole conservation efforts.

IMAGE CREDIT: ROHIT VARMA

INTRODUCTION:

A wide range of megafauna, including large carnivores like tigers (*Panthera tigris*), leopards (*Panthera pardus*), and dholes (*Cuon alpinus*), inhabit human-dominated landscapes. This is largely due to habitat loss caused by urbanization, expanding agriculture, deforestation, and increasing linear intrusions such as roadways and railways. These animals are not restricted by political boundaries, as their extensive home ranges necessitate the use of vast areas (Athreya et al., 2015). Due to their body size, geographic range limits, and extensive home ranges, large terrestrial mammalian species are often more susceptible to extinction risks than other taxonomic groups (*Ceballos* et al., 2005, 2017; Macdonald, 2019).

Large carnivores play a crucial ecological role by occupying important trophic niches, which helps regulate biotic community structure and dynamics (Ford & Goheen, 2015). The range reduction and local extinction of species in this guild, observed in recent times, can have significant trophic consequences across ecological systems and landscapes (Elmhagen et al., 2010; Estes et al., 2011; Wolf & Ripple, 2017). Since various species and their meta-populations exist outside protected area (PA) boundaries, it is essential to focus on their conservation in multi-use landscapes (Chanchani et al., 2015; Warrier et al., 2020). Although shared landscapes are vital for the survival of large carnivores, local extirpation remains a significant threat to their conservation (Carter & Linnell,

IMAGE CREDIT: SURYA RAMCHANDRAN

2016). Recognizing the importance of shared landscapes is crucial for the conservation of these carnivores.

Dholes are among the most threatened large carnivores globally (Kamler et al., 2015). These social, pack-living wild canids are distributed in 11 countries across South and Southeast Asia, with India hosting the largest population. Estimates indicate that dholes have experienced drastic range contractions of about 82% from their historic geographical range (Kamler et al., 2015). In India alone, dholes have lost nearly 60% of their former range over the last century (Srivathsa et al., 2020), exhibiting persistent patterns of local extinctions (Srivathsa et al., 2019).

Historically widespread throughout the country, dholes were considered 'vermin' and extensively bounty-hunted for much of the 20th century (Kamler et al., 2015). Today, dholes persist in small, presumably declining populations, mostly confined to forested habitats (Sillero-Zubiri et al., 2004; Karanth et al., 2009; Punjabi et al., 2017; Srivathsa et al., 2019a; b). In India, most dhole metapopulations are clustered in three primary landscapes: the Western Ghats, Central India, and Northeast India.

SPECIES PROFILE:

Taxonomy: Dholes, members of the Canidae family, fall under the subfamily Caninae, which includes all living canids and their most recent fossil relatives. According to Thenius (1945), the genus Cuon originated post-Pleistocene and is more closely related to extant jackals than to wolves. Initially, Mivart (1890) distinguished two species of Cuon: the northern dhole (C. alpinus) and the southern dhole (C. javanicus), based on differences in body size and molar structure. Later, Ellerman and Morrison-Scott (1966) recognized dholes as a single species, divided into up to 11 subspecies based on coat length and color variations (Durbin et al. 2004). However, the validity of many of these subspecies is uncertain, as a genetic study found no clear distinctions (Iyengar et al. 2005). It's important to note that Iyengar et al. 's samples were only from the southern half of the dhole's range, leaving the genetic distinctiveness between northern and southern dholes unresolved.

Description: Dholes weigh between 15-20 kg, with a head-to-body length of 88-135 cm and a tail length of 32-50 cm. They have shorter legs, bushier tails, and shorter, thicker muzzles compared to wolves and jackals. Their general dorsal pelage is rusty red, with variations in shade across different regions in India. The undersides, chest, inner legs, and lips feature varying amounts of white or cream fur. The tail is russet at its base and predominantly black, a color also found on their nose (Menon, 2023).

Habitat: In South Asia, dholes are predominantly found in forests and dense scrub jungles (Krishnan, 1972; Davidar, 1975). Their ideal habitat consists of abundant prey, water sources, forests with grassy clearings, suitable den sites, and minimal human disturbance (Johnsingh, 1985). Despite being a forest species, dholes are frequently observed traveling or resting on forest roads, trails, dry streambeds, or open areas. They are also fond of water and are often seen cooling off in shallow waters during the hot season, especially after hunts.

Behavior: Dholes are excellent hunters who hunt in packs. The pack size of dholes varies from time to time in a given area. During a hunt, the dholes surround the prey and disembowel it a few minutes after the hunt and eat the prey clean to its bones. During a hunt, their contact call sounds like an infrasonic whistle, which can be heard very faintly (Menon, 2023).

Population trend: Kalmer et al. (2015) have assessed that the population of dholes is declining, with only about 1,000 to 2,200 mature individuals remaining within their current range. Burton (1940) noted that dhole populations tend to fluctuate sharply, with declines invariably following population peaks. While the exact cause of these declines is unclear, symptoms observed in sick dholes during these periods suggest that canine distemper may be a primary factor. Additionally, systematic killing of dholes, seen as competitors to human hunters, has contributed to their decline. The disappearance of

dholes from many forested areas in India is primarily due to habitat loss, prey depletion, disease, and human persecution (Davidar, 1975; Chaudhary, 2016).

CONSERVATION STATUS

Due to a global population decline, dholes are now listed as 'Endangered' on the IUCN Red List. In India, they receive the highest level of protection under Schedule I of the Wildlife Protection Act, 1972, alongside the national animal, the Tiger. Additionally, dholes, along with a few other canid species, are included in Appendix II of the Convention on International Trade in Endangered Species (CITES). This listing subjects them to international trade regulations designed to ensure their survival is not threatened by such trade.

THREAT IDENTIFICATION AND ANALYSIS

During the workshop, participants identified several threats to the dhole populations in the Raigad, Ratnagiri, and Sindhudurg districts. They examined both the primary causes of these threats and their known or hypothesized impacts on dhole populations, such as mortality, population isolation, and limited population size. The threats were categorized into four main themes: 1) Habitat loss, 2) Human-dhole conflict, 3) Feral and stray dogs, and 4) Insufficient knowledge about dholes. These categories were recognized by participants as the primary threats to dhole populations in their areas. Table 1 provides a summary of the inputs gathered from active participant group discussions.

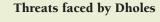

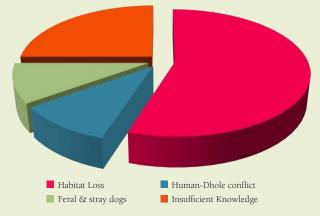
Table 1: Perception of threats listed down by participants which threaten the existence of dholes in the Raigad, Ratnagiri and Sindhudurg districts of Maharashtra

Sr. No.	Threats			
1	HABITAT LOSS			
	1.1	Conversion of privately owned plots into infrastructure		
	1.2	Deforestation		
	1.3	Little to no management of grasslands		
	1.4	Linear intrusions through habitats via roadways and railways		
	1.5	Fragmentation of forest due to monoculture		
	1.6	Grazing of cattle within forested areas		
	1.7	Firewood and NTFP collection		
	1.8	Road-kills on newly constructed roads and highways (Habitat fragmentation)		
	1.9	Mining		
	1.10	Forest fires		
	1.11	Killing of wild herbivore prey for bush-meat leading to loss of wild prey base		

2	HUMAN-DHOLE CONFLICT			
	2.1	Threats to dholes from cattle owners (owing to livestock losses)		
	2.2	Retaliatory attacks by humans (reasons other than livestock loss)		
	2.3	Feeding on garbage waste leading to change in food preferences		
	2.4	Confrontation during firewood collection		
	2.5	Locals stealing wild prey hunted by dholes due to religious reasons (only in Sindhudurg)		
3		FERAL & STRAY DOGS		
	3.1	Risk of disease transmissions like canine distemper & rabies etc. through feral dogs		
	3.2	Competition for wild prey, space & home range between dholes and feral/stray dogs		
4		INSUFFICIENT KNOWLEDGE		
	4.1	Lack of empirical data on a local scale about dhole ecology, habits and behaviour in the region		
	4.2	Lack of awareness about Dholes in general among lay person (especially villagers)		

WINDLIFE RESEARCH DIVISION

Based on Table 1 and Figure 1, participants identified habitat loss as the greatest threat to the existence of dholes in the Kokan region of Maharashtra. Contributing factors include conversion of privately owned land into infrastructure & monoculture, deforestation and little to no management of grasslands. Additionally, linear intrusions such as new roadways and existing railway networks contribute to habitat fragmentation, with recorded instances of roadkills on existing roads. Factors such as grazing of cattle into forested habitats, firewood and NTFP collection, mining, forest fires contribute to the loss of dhole habitats. The hunting of wild herbivores for bushmeat has significantly reduced their populations. This scarcity of natural prey forces dholes to target domestic cattle instead.

Following habitat loss, human-dhole conflict was the next significant threat perceived by participants. Wildlife researcher Ms. Sonal Prabhulkar documented livestock losses caused by dholes in the Ratnagiri district, particularly near the buffer zone of the Sahyadri

Tiger Reserve. Her documentation includes cases where marginal cattle herders lost all their buffaloes to dholes. Ms. Prabhulkar and her organization have been providing support kits to these victims, as livestock is crucial for their sustenance. Such incidents can increase hostility towards dholes, leading to retaliatory killings and escalating human-dhole conflict. Sighting a carnivore near villages can trigger fear, potentially resulting in the killing of the dhole. Direct confrontations during activities such as firewood collection may also increase the risk of dholes being hunted. Furthermore, dumping waste, especially poultry remains, near human settlements can attract dholes, raising the risk of confrontations and possibly altering their food preferences. In Sindhudurg, dholes are revered as a deity known as Devacha Kutra (God's dog). This cultural belief leads villagers to take away the dhole's hunted prey and distribute it, further escalating conflict.

Feral and stray dogs present another significant threat to wildlife, including dholes. Both belong to the Canidae family and are susceptible to similar diseases, which can be transmitted from feral and stray dogs to dholes. Diseases such as rabies, canine distemper virus (CDV), canine parvovirus (CPV), canine coronavirus (CCV), canine adenovirus (CAV), and canine herpesvirus (CHV) pose serious risks (Costanzi et al., 2021). These diseases can be transferred from feral/stray dogs through direct contact. Additionally, feral and stray dogs compete with dholes for resources such as home range, as observed in various Indian landscapes, threatening their survival.

A major challenge for dhole conservation is the lack of empirical data from a local perspective. While there is extensive global literature on dhole conservation and research, each region presents unique challenges. There is a significant lack of scientific data on the ecology, distribution, population status, and behavior of dholes in the Kokan region. This gap hinders conservationists and decision-makers from developing effective conservation plans. Moreover, local communities are often unaware of the dholes' existence, leading to a lack of empathy and support for their conservation.

MITIGATORY MEASURES

Based on the discussions about potential threats to dholes in the Raigad, Ratnagiri, and Sindhudurg districts, participants also proposed potential mitigation measures. The mitigation measures for each group of threats are listed below in Table 2.

Table 2: Mitigation measures suggested by the participants for each threat they enlisted during discussions

Sr. No.	Threats	Mitigation Measures
110.		Covering of privately owned wells to avoid falling and drowning of dholes
		Habitat restoration & management for herbivores to replenish wild prey base of dholes
		Creation of signboards for speed limit on roads passing through forests
		Creation of underpasses on highways to provide safe space for dholes to cross the roads / rails
1	Habitat loss	Diversion of newly proposed roads from contiguous habitat of dholes
		Creation of fire-lines to restrict wildfires from spreading into entire forested areas
		Restoration of abandoned mining sites & regulating mining activities
		Protection of wildlife corridors to facilitate genetic exchange among various metapopulations of dholes
		Implementation of Tree Felling Act of 1964
		Proper waste management especially poultry waste
2		Regulations on grazing
	Human-dhole conflict	Providing alternative to firewood and other creating livelihood options to reduce community's dependence on forest produce and non-timber forest produce
		Effective compensation system for the loss of livestock
		Strict law enforcement towards hunting of bushmeat to preserve the wild prey base of dholes
		Vaccination programs for the stray dogs
3	Feral & stray dogs	Capturing feral dogs
		Waste management around villages and near forest areas to reduce movement of stray dogs near dhole habitats
4		Collection of scientific data regarding dhole ecology for better management practices
	Insufficient	Conducting awareness programs in villages for dholes, factors that degrade their habitat such as preventing forest fire and regulate grazing
	knowledge	Education programs for children for dholes & wildlife
		Creation of social media campaigns for, gather public support for dhole conservation & local communities

In Table 1, participants identified habitat loss as the primary threat to the dhole population in the region. To address this, they proposed several mitigation strategies. Key among these were the management and restoration of forested habitats and the recovery of the dhole's wild prey, such as Chital (Axis axis), Sambar (Rusa unicolor), and Indian muntjac (Muntjacus muntjak). Strengthening law enforcement against bushmeat hunting was also emphasized to preserve the dhole's prey base. Participants highlighted the importance of enforcing the Maharashtra Tree Felling Act of 1964 to prevent large-scale tree cutting, thereby protecting dhole habitats. They also noted the risk wildfires pose to these forests during summer, endangering both dholes and other wildlife. These incidences could be attenuated by adopting collaborative and holistic approach in implementing measures creating and maintaining fire lines to control the spread of fires

Roadways and railways contribute significantly to habitat loss and fragmentation, causing global biodiversity declines. Participants observed roadkill incidents, such as one involving a dhole on the Devrukh-Sakharpa road, and proposed constructing overpasses and underpasses to facilitate safe animal movement. Additionally, they suggested installing signboards to alert drivers to wildlife presence and the need to regulate speed and traffic particularly during night time. Mining, particularly laterite mining in the region, was identified as a major cause of habitat destruction and fragmentation. Participants called for strict regulation of

new mines and proposed a program to restore habitats around abandoned mines. Finally, they stressed the need to identify and establish wildlife corridors to facilitate safe wildlife movement across the landscape.

Human-dhole conflict is an escalating issue in the region, primarily, proper disposal of waste, particularly poultry waste, is crucial to prevent attracting dholes and other wildlife near human settlements, thus avoiding changes in their dietary preferences and reducing the risk of conflict. To reduce confrontation with dholes, regulation on grazing in protected forests would be a fruitful solution. Documented cases near Sahyadri Tiger Reserve where dholes have wiped out entire herds of livestock, particularly buffaloes, belonging to marginal herders. To address this, participants suggested providing subsidies for herders to build sturdy sheds to protect their cattle. Additionally, they emphasized the need for a quick and hassle-free compensation mechanism for livestock losses caused by wildlife. Participants also highlighted the importance of offering alternative livelihoods to forest-dwelling communities and providing alternative solutions to firewood and other forest produces to reduce their dependence on forest and non-timber forest products.

Stray and feral dogs pose a global threat to various species through competition for resources, predation, and disease transmission. Since dholes and stray/feral dogs belong to the same family, they are particularly susceptible to sharing diseases, which could bring disastrous impacts on the dhole population. To counter this issue, participants proposed regular vaccination programs for stray/feral dogs and improved garbage management to prevent attracting both dogs and dholes. Capturing stray and feral dogs to control their population can also be an important solution.

Participants highlighted a significant lack of knowledge about dholes. To address this, they proposed several initiatives: launching scientific projects to study dhole ecology, involvement of locals as part of research study, organizing educational and awareness programs for local communities and students, and leveraging social media to raise awareness. This includes running awareness campaigns and engaging social media influencers and writers to discuss dhole-related topics.

AWARENESS

To conserve dholes in the rapidly changing Kokan region, where human activity is widespread, raising awareness among the local population is crucial. Nationwide, awareness sessions for large carnivores like leopards, tigers, and wolves have successfully fostered recognition and empathy towards these species. Typically, these sessions are initiated in response to escalating human-animal conflicts, as seen with leopard awareness programs in Nashik and Pune districts following increased human-leopard conflicts. Proactively starting awareness sessions about dholes before conflicts arise could be essential for fostering sustainable coexistence between humans and dholes. The participants proactively suggested ways to create awareness among communities towards dholes:

- **1.** Involving locals into research
- Organizing school awareness sessions to educate children about the ecology and ecological role of dholes.
- **3.** Producing street plays and theater performances to raise awareness about dholes. Following the success of the musical "Sangeet Bibat Akhyan" in Mumbai, which aimed to create awareness about leopards and is now being performed across Maharashtra,

- similar initiatives could be developed to highlight the importance of dholes.
- **4.** Engaging in regular dialogue with local community leaders would be a proactive step towards dhole conservation, as they have the influence to effect significant changes within their communities.
- 5. Conducting training and awareness sessions for local stakeholders such as villagers, forest department personnel, and university students to facilitate data collection and monitoring.
- **6.** Developing citizen science projects that involve community members from all walks of life to contribute to dhole conservation efforts.
- 7. Designing a dhole mascot to evoke a sense of pride among the community, fostering a commitment to conserving the species.
- **8.** Engaging with media professionals (print, web, and television) to ensure accurate coverage and raise awareness about the species on a larger scale.
- **9.** Collaborate with other social and environemtal NGO to increase reach and awareness

ROLE OF COLLABORATIONS AND IMPORTANT DATA GAPS

The Raigad, Ratnagiri, and Sindhudurg districts collectively form the Kokan region of Maharashtra, characterized by lush green forests, the Sahyadri mountain ranges, and remote villages. This combination creates a challenging landscape for any individual or organization to work extensively. Therefore, it is crucial for multiple researchers, organizations, and communities to contribute to research focused on the ecology of dholes in this region. However, isolated efforts may not be effective in achieving broader conservation

goals. Thus, establishing a collaborative research model, developed by active researchers, is essential. This model should include training, and providing resources such as camera traps and GPS devices, to ensure the long-term success of conservation efforts.

Identifying committed local researchers dedicated to broader conservation goals and providing them with training programs for data collection, conducting awareness campaigns, and facilitating data sharing would initiate the acquisition of accurate dhole ecology data. Leveraging the mobile social media applications as a tool to stay connected with key stakeholders could enhance collaboration, enabling researchers to share data, sightings, and location information effectively. Conducting workshops focused on awareness, research methodologies, and stakeholder empowerment would further strengthen community engagement. Establishing standardized protocols for data acquisition was highlighted by participants as crucial to addressing critical data gaps in the region. Essential questions for developing effective management and conservation action plans for dhole species were as follows:

- **a.** Understanding the distribution of dholes in the Kokan landscape as well as the adjoining non-protected areas of Sahyadris.
- **b.** Understanding the migration patterns of dholes on a seasonal scale.
- c. Identifying corridors used by them

2. Human-dhole interactions

a. Understanding perception of people towards dholes.

Mr Uttam Sawant addressing the audience with his experience regarding research in Sahayadri Tiger Reserve

Locals filling out the map where they have Dhole sightings

- **b.** Understanding human-dhole interactions within the region.
- **c.** Documenting livestock losses & identifying mitigation measures.
- **d.** Assessing the impact of feral/stray dogs on dholes.

3. Population ecology

- **a.** Understanding the population status of dholes in the Kokan region.
- **b.** Understanding age & gender structure of Dhole packs within the region.

4. Dietary studies

- **a.** Understanding the status of wild prey base of dholes
- **b.** Understanding the dietary preferences of dholes.

5. Behavioral studies

- **a.** Addressing the impact of the roadway network on dhole distribution.
- **b.** Understanding communication patterns among packs.
- **c.** Understanding the spatio-temporal movement patterns of dholes in human-dominated areas.

REFERENCES

- 1. Athreya, V., Srivathsa, A., Puri, M., Karanth, K. K., Kumar, N. S., & Karanth, K. U. (2015). Spotted in the News: Using Media Reports to Examine Leopard Distribution, Depredation, and Management Practices outside Protected Areas in Southern India. PLOS ONE, 10(11), e0142647. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0142647
- **2.** Burton, RW. (1940). The Indian wild dog. Journal of the Bombay Natural History Society. 41: 691-715
- **3.** Carter, N. H., & Linnell, J. D. C. (2016). Co-Adaptation Is Key to Coexisting with Large Carnivores. Trends in Ecology & Evolution, 31 (8), 575–578. https://doi.org/10.1016/j.tree.2016.05.006
- **4.** Ceballos, G., Ehrlich, P. R., & Dirzo, R. (2017). Biological annihilation via the ongoing sixth mass extinction signaled by vertebrate population losses and declines. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 114(30). https://doi.org/10.1073/pnas.1704949114
- Ceballos, G., Ehrlich, P. R., SoberóN, J., Salazar, I., & Fay, J. P. (2005). Global mammal conservation: What must we manage? Science, 309(5734), 603–607. https://doi.org/10.1126/science.1114015
- **6.** Chanchani, P., Noon, B. R., Bailey, L., & Warrier, R. A. (2015). Conserving tigers in working landscapes.Conservation Biology, 0(0), 1–12. https://doi.org/10.1111/cobi.12633
- Chaudhary, V. (2016). Threats of disease spillover from domestic dogs to wild carnivores in the Kanha Tiger Reserve, India (MS dissertation). Clemson University.
- **8.** Costanzi, L., Brambilla, A., Di Blasio, A., Dondo, A., Goria, M., Masoero, L., Gennero, M. S., & Bassano, B. (2021). Beware of dogs! Domestic animals as a threat for wildlife conservation in Alpine protected areas. European Journal of Wildlife Research, 67(4). https://doi.org/10.1007/s10344-021-01510-5
- Cuon alpinus: Kamler, J.F., Songsasen, N., Jenks, K., Srivathsa, A., Sheng, L. & Kunkel, K. (2015). [Dataset]. In IUCN Red List of Threatened Species. https://doi.org/10.2305/iucn.uk.2015-4.rlts. t5953a72477893.en
- **10.** Davidar, ERC. (1974). Observations at the dens of dhole or Indian wild dog (Cuon alpinus). Journal of the Bombay Natural History Society. 71:373-374
- **11.** Elmhagen, B., Ludwig, G., Rushton, S. P., Helle, P., & Lindén, H. (2010). Top predators, mesopredators and their prey: interference ecosystems along bioclimatic productivity gradients. Journal of

- Animal Ecology, 79(4), 785–794. https://doi.org/10.1111/j.1365-2656.2010.01678.x
- 12. Estes, J. A., Terborgh, J., Brashares, J. S., Power, M. E., Berger, J., Bond, W. J., Carpenter, S. R., Essington, T. E., Holt, R. D., Jackson, J. B. C., Marquis, R. J., Oksanen, L., Oksanen, T., Paine, R. T., Pikitch, E. K., Ripple, W. J., Sandin, S. A., Scheffer, M., Schoener, T. W., . . . Wardle, D. A. (2011). Trophic downgrading of planet Earth. Science, 333(6040), 301–306. https://doi.org/10.1126/science.1205106
- **13.** Ford, A. T., & Goheen, J. R. (2015). Trophic cascades by large carnivores: a case for strong inference and mechanism. Trends in Ecology & Evolution, 30(12), 725–735. https://doi.org/10.1016/j.tree.2015.09.012
- **14.** Hoffmann, M., Macdonald, D. W., & Sillero-Zubiri, C. (2004). Canids: foxes, wolves, jackals and dogs: status survey and conservation action plan. In IUCN eBooks. https://portals.iucn.org/library/node/8500
- **15.** Johnsingh, A. J. T., & Manjrekar, N. (2013). Mammals of South
- **16.** Johnsingh, AJT. (1985). Distribution and status of dhole Cuon alpinus Pallas, 1811 in South Asia. Mammalia 49: 203-208.
- 17. Karanth, K. K., Nichols, J. D., Hines, J. E., Karanth, K. U., & Christensen, N. L. (2009). Patterns and determinants of mammal species occurrence in India. Journal of Applied Ecology, 46(6), 1189–1200. https://doi.org/10.1111/j.1365-2664.2009.01710.x
- 18. Karanth, K. K., Nichols, J. D., Karanth, K. U., Hines, J. E., & Christensen, N. L. (2010). The shrinking ark: patterns of large mammal extinctions in India. Proceedings Royal Society. Biological Sciences/Proceedings Royal Society. Biological Sciences, 277(1690), 1971–1979. https://doi.org/10.1098/rspb.2010.0171
- Krishnan, M. (1972). An ecological survey of the larger mammals of peninsular India. Journal of the Bombay Natural History Society. 69: 42-47
- 20. Macdonald, D. W. (2019). Mammal Conservation: old problems, new perspectives, transdisciplinarity, and the coming of age of conservation geopolitics. Annual Review of Environment and Resources, 44(1), 61–88. https://doi.org/10.1146/annurevenviron-101718-033039
- 21. Menon, V. (2023). Indian mammals: A Field Guide
- **22.** Mivart, St. G. (1890). Dogs, jackals, wolves and foxes: A monograph of the Canidae. London
- 23. Punjabi, G., Edgaonkar, A., Srivathsa, A., Ashtaputre, S., & Rao, M. (2017). Distribution of the dhole in its northern range limits in the Western Ghats, India. Canid Biology & Conservation, 20,
- **24.** Srivathsa, A., Karanth, K. U., Kumar, N. S., & Oli, M. K. (2019). Insights from distribution dynamics inform strategies to conserve a dhole Cuon alpinus metapopulation in India. Scientific Reports, 9(1). https://doi.org/10.1038/s41598-019-39293-0
- **25.** Srivathsa, A., Puri, M., Karanth, K. K., Patel, I., & Kumar, N. S. (2019). Examining human–carnivore interactions using a socioecological framework: sympatric wild canids in India as a case study. Royal Society Open Science, 6(5), 182008. https://doi.org/10.1098/rsos.182008
- **26.** Srivathsa, A., Sharma, S., Singh, P., Punjabi, G. A., & Oli, M. K. (2020). A strategic road map for conserving the Endangered dhole Cuon alpinus in India. Mammal Review, 50(4), 399–412. https://doi.org/10.1111/mam.12209
- 27. Warrier, R., Noon, B. R., & Bailey, L. (2020). Agricultural lands offer seasonal habitats to tigers in a human-dominated and fragmented landscape in India. Ecosphere, 11(7). https://doi.org/10.1002/ecs2.3080
- **28.** Wolf, C., & Ripple, W. J. (2017). Range contractions of the world's large carnivores. Royal Society Open Science, 4(7), 170052. https://doi.org/10.1098/rsos.170052

रत्नागिरीसह पाच जिल्ह्यांमध्ये रानकुत्र्यांच्या संवर्धनासाठी कृती आराखडा

लोकसत्ता प्रतिनिधी

रत्नागिरी: कोकण आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील रानकुत्र्यांच्या संवर्धनासाठी कृती आराखडा तथार करण्यात आला असून वन्यजीव संरक्षण-संवर्धनाच्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या स्वयंसेवी संस्था तज्ज्ञ आणि शासनाच्या वन्य विभागाचे अधिकारी संयुक्तपणे अंमलबजावणीसाठी एकत्र आले आहेत.

वाईल्डलाईफ कॉन्झर्वेशन सोसायटी-इंडिया, विवेक पार्क फाऊंडेशन, सष्टी ज्ञान संस्था, वन विभागाचे ज्येष्ठ अधिकारी, रानकत्र्यांवरील संशोधक इत्यादींची संयुक्त कार्यशाळा रविवारी देवरुख येथे आयोजित करण्यात आली. यामध्ये वन्यजीव संशोधक श्रीकर अष्टपुत्रे यांनी जोर-जांभळी संवर्धन राखीव ते भोर येथील रानकर्त्यांच्या अधिवासाचे स्वरूप आणि त्यांच्या संवर्धेनासाठी आवश्यक उपाययोजनांची माहिती दिली, तर गेली सुमारे १५ वर्षे चिपळूणजवळ कुं भार्ली घाटात या विषयावर संशोधन करते असलेल्या सोनल प्रभुगावकर यांनी जंगलात रानकुत्र्यांबाबत आलेल्या अनुभवांवर आधारित छायाचित्रे, दुकश्राव्य माध्यमातून उत्कृष्ट सादरीकरण केले. तसेच या क्षेत्रात काम करताना स्थानिक ग्रामस्थांकड्न मिळणाऱ्या प्रतिसादाची प्रशंसा केली. सहयाद्री व्याघ्र प्रकल्पाचे उपसंचालक उत्तम सावंत यांनी या प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या क्षेत्रात केवळ वाघ नव्हे तर

वन्यजीवांचा आणि वावर प्रमाण जीवनशैलीबाबात सदीप विश्लोषण केले. वन्यजीव संशोधक गिरीश पंजाबी यांनी राधानगरी ते तिलारी भूभागातील रानकुत्र्यांच्या भ्रमणमार्गाचे सविस्तर माहिती दिली. वन्यजीव निरीक्षक अक्षय खरे आणि निरज सोमण यांनी सादर केलेली गुहागर तालुक्यातील रानकुत्र्यांची निरीक्षणेही लक्षवेधी होती. प्रतीक मोरे आणि शार्दूल केळकर यांनी देवरुख आणि आसपासच्या परिसरातील रानकृत्याँची माहिती दिली. या सादरीकरणांच्या पार्श्वभूमीवर झालेल्या गटचर्चांमध्ये कुत्र्यांना असलेले धोके आणि त्याबाबत प्रबोधनासाठी आवश्यक उपाययोजना सूचवण्यात आल्या आहेत. रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, सांगली आणि कोल्हापुर येथुन सहभागी वन्यजीव निरीक्षकांनी विविध बार्बीचा ऊहापोह केला. रानकुत्रे आढळणाऱ्या ग्रामीण भागात या प्राण्याच्या स्वरूप व वर्तनाबाबत अनेक गैरसमज आहेत. ते दूर करण्यासाठी दृकश्राव्य माध्यम, पोस्टर, समाजमाध्यमे इत्यादींचा वापर करावा, जंगलांमधील नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित वणवे रोखण्यासाठी आवश्यक खब्बार पी घेण्यात यावी, गैरसमजातून या प्राण्यांची शिकार होक याबाबत वनविभाग आणि ग्रामस्थांनीही दक्ष राह वे, गाव पातळीवर जनजागृतीपर कार्यक्रम, चर्चा, बैठका आयोजित करण्यात याव्यात इत्यादी सूचनांचा याबाबतच्या आराखङ्यामध्ये समावेश आहे.

पर्यावरणविषयक पत्रकार अक्षय मांडवकर यांनी प्रबोधनपर भूमिका, तर विवेक पार्क फाऊंडेशनचे वन्यजीव संशोधक ओंकार पाटील यांनी संशोधनात्मक भूमिका स्पष्ट केली. अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक वन्यजीव-पश्चिम डॉ. बेन क्लोमेंट यांनी ऑनलाइन मार्गदर्शन केले. देवरुख शिक्षण प्रसारक मंडळाचे अध्यक्ष सदानंद भागवत, आठल्ये-सप्रे-पित्रे महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. नरेंद्र तेंडोलकर, ज्येष्ठ वन्यजीव संशोधक भाऊ काटदरे, वन्यजीव संशोधक निकीत सुर्वे, कोल्हापूरचे मुख्य वनसंरक्षक मणिकंदन रामानुजम, उपवनसंरक्षक एस. नविकशोर रेड्डी, रत्नागिरीच्या विभागीय वन अधिकारी गिरिजा देसाई इत्यादी मान्यवर याप्रसंगी उपस्थित होते.

Event covered by Loksatta

पाच जिल्ह्यांत होणार रानकुत्र्यांचे संवर्धन

कृती आराखडा तयार ; संशोधक, वनाधिकारी, ग्रामस्थ एकवटले

रत्नागिरी, ता. २७ : कोकण आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील रानकुत्र्यांच्या संवर्धनासाठी देवरूख येथे झालेल्या बैठकीत कृती आराखडा तयार करण्यात आला आहे. त्या अहवालावर अंमलबजावणी करण्याची म्वाही देवरूख येथील बैठकीला उपस्थिती वनिधकाऱ्यांनी दिली. त्यामुळे रत्नागिरीसह पाच जिल्ह्यांतील रानकुठ्यांच्या संवर्धनाला बळ मिळणार आहे.

रविवारी (ता. २६) देवरूख येथे आयोजित बैठकीत विवेक पार्क फाउंडेशन, वनाधिकारी, रानकुत्रा संशोधक, ग्रामस्थ, वन्यजीव निरीक्षक, सोशल मीडिया इन्यलुएन्सर उपस्थित होते. रानकुत्रा कृती आराखडा बैठकीचे उद्घाटन सह्याद्री व्याघ्र प्रकल्पाचे उपसंचालक उत्तम सावंत, उक्वरुष स्वानंद भागवत, आठल्ये-सप्रे-पित्रे महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. नरेंद्र तेंडोलकर, ज्येष्ठ वन्यजीव संशोधक भाऊ काटदरे आणि ''वाईल्डलाईफ कॉन्झवेंशन सोसायटी-ईडिया'चे

देवरूख : रानकुत्रे संवर्धन बैठकीला उपस्थित अधिकारी, संशोधक, प्राणीप्रेमी.

वन्यजीव संशोधक निकित सुर्वे यांच्या उपस्थितीत झाले. याप्रसंगी पर्यावरण पत्रकार अक्षय मांडवकर यांनी प्रवोधनपर भूमिका तर विवेक पार्क फाउंडेशनचे वन्यजीव संशोधक ऑकार पाटील यांनी संशोधनात्मक भूमिका स्पष्ट केली. अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक वन्यजीव-पश्चिम डॉ. बेन क्लेमेंट यांनी ऑनलाईन मार्गदर्शन केले. कृती अहवाल कार्यालयाला सादर केला आहे. कोल्हापूचे मुख्य वनसंरक्षक मणिकंदन रामानुजम, उपवनसंरक्षक एस. नविकशोर रेड्डी, रत्नागिरीच्या विभागीय वनाधिकारी गिरिजा देसाई उपस्थित होत्या.

उद्घाटनानंतर वन्यजीव संशोधक

श्रीकर अष्टपुत्रे यांचे सादरीकरण झाले. त्यांनी जोर-जांभळी संवर्धन राखीव ते भोर येथील रानकुत्र्यांच्या अधिवासाचे स्वरूप आणि त्यांच्या संवर्धनासाठी आवश्यक उपाययोजनांची माहिती दिली. रानकुत्र्यांना असलेले धोके आणि त्यांच्याविषयी प्रबोधनासाठी आवश्यक गट चर्चा झाली. यामध्ये रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, सांगली आणि कोल्हापूर येथून सहभागी वन्यजीव निरीक्षकांनी विविध बार्बीचा उहापोह केला. सह्याद्री व्याघ्र प्रकल्पाचे उपसंचालक उत्तम सावंत यांनी सविस्तरपणे व्याघ्र प्रकल्पातील रानकुत्र्यांच्या अधिवासाचे सादरीकरण केले. वन्यजीव संशोधक गिरीश पंजाबी

यांनी राधानगरी ते तिलारी भूभागातील रानकुत्र्यांच्या भ्रमणमार्गाची सविस्तर माहिती दिली. यावेळी तिलारीचे तुषार देसाई, कुंभारखाणीचे मंगेश सुर्वे या गावकन्यांनी रानकुत्र्यांविषयीची मार्गदर्शन केले, तर मुक्ता नार्वेकर, सुनील माळी, आदी सोशल मीडिया इन्पलुएन्सरनेदेखील रानकुत्रा प्रबोधनासाठी यापुढे सहभागी होणार असल्याची म्वाही दिली.

वन्यजीव निरीक्षक अक्षय खरे आणि नीरज सोमण यांनी गुहागर तालुक्यातील रानकुत्र्यांची निरीक्षणे मांडली. कुंभालीं घाटपरिसरात रानकुत्र्यांवर अभ्यास करणाऱ्या सोनल प्रभुलकर यांनी रानकुत्र्यांची निरीक्षणे मांडली.

रानकुत्रा कृत

दै. 'मुंबई तरुण भारत' आणि

मुंबई, दि. २६ : विशेष प्रतिनिधी

ज्ञुक्त, पर पर निर्माण आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील रानकुत्र्यांच्या संवर्धनासाठी दै. 'मुंबई तरुण मारत' आणि 'विवेक पार्क फारंजं डेशन' कडून रविवार, दि. २६ मे रोजी देवरुख येथे आयोजित करण्यात आलेली कृती आराखडा बैठक फलदायी ठरली. 'सुजन सायन्स इनाहेशन अंण्ड ऑक्टिबिटी सेंटर' येथे दिवसमर पार पडलेल्या बैठकीत वनाधिकारी, रानकुत्रा संशोधक, ग्रामस्थ, वन्यजीव निरीक्षक, सोशल मीडिया इन्प्लूयन्सर यांची एकजूट पाहायला मिळाली. यावेळी तयार करण्यात आलेल्या कृती आरखडा अहवालावर अंमलबजावणी करण्याची ग्वाही वनधिकाऱ्यांनी दिली. या कार्यक्रमाला 'वाइल्लाईफ कॉन्झवेंशन सोमायटी-इंडिया' अणि 'सुजन सायन्स अंण्ड इनोव्हेशन ऑक्टिविटीटी सेंटर- देवरुख' हे प्रायोजक म्हणून लाभले. रविवार, दि. २६ मे रोजी सकाळी १० ते

रविवार, दि. २६ में गंजी सकाळी १० ते संध्याकाळी ६ वाजेपर्यंत रानकुत्रा कृती आराखडा बैठक पार पडली. कार्यक्रमाचे उद्घाटन 'सह्याद्री व्याघ्र प्रकल्पा'चे उपसंचालक उत्तम सावंत,

Event covered by Pudhari

सह्याद्रीतील कोळसुंद संवर्धनाला मिळणार दिशा!

आज देवरूखात बैठक; कृती आराखड्याबाबत होणार नियोजन

सकाळ वृत्तसेवा

पावस, ता. २५ :
सद्घाद्रीतील कोळसुंदे अर्थात
रानकुत्र्यांसाठी संवर्धन आराखडा
तयार करण्याच्या हेतूने
महाएमटीबी आणि 'विवेक पार्क
फाउंडेशन'कडून रानकुत्रा कृती
आराखडा बैठकीचे आयोजन
करण्यात आले आहे. रिववारी
(ता. २६) सकाळी १० ते
५ वाजेपर्यंत देवरूखमधील
'सृजन सायन्स अँड इनोव्हेशन
ऑक्टिव्हिटी सेंटर' येथे ही बैठक
होणार आहे. 'वाईल्डलाईफ
कॉन्झर्वेशन सोसायटी-इंडिया'
आणि ''सृजन सायन्स अँड

इनोव्हेशन ॲक्टिव्हिटी सेंटर देवरूख'' हे या बैठकीचे प्रायोजक

दरवर्षी २८ मे हा दिवस आंतरराष्ट्रीय रानकुत्रा दिवस म्हणून साजरा केला जातो. रानकुत्रा हा श्वानकुळातील प्राणी असून, त्याचा समावेश संकटग्रस्त प्रजातींच्या यादीत होतो. सध्या या संकटग्रस्त जीवाच्या अधिवासाचा विस्तार सह्याद्रीतील संरक्षित क्षेत्राबाहेर झाला आहे. प्रामुख्याने कोकणातील गावांमध्ये हा प्राणी आढळून येत आहे. त्यामुळेच या प्राण्यांच्या संवर्धनाच्या अनुषंगाने कृती आराखडा तयार करण्यासाठी महाएमटीबी आणि 'विवेक पार्क

फाउंडेशन'ने पुढाकार घेतला आहे. यासाठी बैठकीचे आयोजन करण्यात आले असून स्थानिक ग्रामस्थ, वनविभाग, संशोधक, वन्यजीव निरीक्षक, सोशल मीडिया इ-एलुएन्सर यांच्या सहभागात ही बैठक होईल. रानकुत्र्यांविषयी माहिती आणि अभ्यास असलेल्या काही स्थानिक वन्यजीव निरीक्षकांशी यामध्ये सादरीकरणे पार पडतील. यामध्ये सह्याद्री व्याघ्रप्रकल्पाचे उपवनसंरक्षक उत्तम सावंत वन्यजीव संशोधक गिरीश पंजाबी, वन्यजीव संशोधक श्रीकर अष्टपुत्रे, अक्षय खरे, निरज सोमण, अनिश परदेशी, डॉ. शार्दुल केळकर, प्रतीक मोरे आणि सोनल प्रभुलकर या वक्त्यांची सादरीकरणे असणार आहेत शिवाय रायगड, रत्नागिरी आणि सिंधुदुर्ग या तिन्ही जिल्ह्यातील काही गावकरी या बैठकीत हजर राहणार आहेत. कार्यक्रमाला अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक वन्यजीव पश्चिम डॉ. व्ही. क्लेमेंट बेन,

कोल्हापूरचे मुख्य वनसंरक्षक मणिकंदन रामानुजम, सह्याद्री व्याघ्र प्रकल्पाचे उपवनसंरक्षक उत्तम सावंत, सिंधुदुर्गचे उपवनसंरक्षक एस. नवकिशोर रेड्डी, पुण्याचे उपवनसंरक्षक (वन्यजीव) तुषार चव्हाण आणि रत्नागिरीच्या विभागीय वनाधिकारी गिरिजा देसाई उपस्थित राहणार आहेत. या बैठकीमध्ये सादरीकरणांबरोबरच गटचर्चा, परिसंवाद, गावकऱ्यांसोबत संवाद, संवर्धन आराखड्याची निर्मिती आणि माहितीपटाचे प्रदर्शन अशा गोष्टींचा समावेश करण्यात आला

Event covered by Sakal

नी आराखडा बैठक ठरली फलदायी

'विवेक पार्क फाऊंडेशन'कडून आयोजन; संशोधक, वनाधिकारी, ग्रामस्थांची एकजूट

Event covered by Mumbai Tarun Bharat

रानकुत्रा कृती आराखडा बैठक ठरली फलदायी

ओंकार पाटील यांनी संशोधनात्मक भूमिका स्पष्ट केली.

राज्याचे अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक वन्यजीव-पश्चिम डॉ. बेन क्लेमेंट हेदेखील ऑनलाईन स्वरुपात उपस्थित होते. यावेळी त्यांनी हा कृती अहवाल त्यांच्या कार्यालयास सादर करून त्यावर अंमलबाजवणी करण्याची ग्वाही दिली. दुसन्या सत्रामध्ये कोल्हापूर वनवृत्ताचे मुख्य वनकशोर रेखी, रलागिरीच्या विमागीय वनाधिकारी गिरीजा देसाई उपस्थित होते.

यांवेळी बोलताना रामानुजम म्हणाले की, ''रानकुत्रा कृती आराखडा बैठकीमुळे वनाधिकारी, वन्यजीव संशोधक, ग्रामस्थ, वन्यजीव निरीक्षक यांची झालेली एकजूट कौतुकास्पद आहे.''

उद्घाटनानंतर वन्यजीव संशोधक श्रीकर अष्टपुत्रे यांचे सादरीकरण पार पडले. त्यावेळी त्यांनी जोर-जांभळी संवर्धन राखीव ते भीर या भूभागातील रानकुत्र्यांच्या अधिवासाचे स्वरुग्य आणि त्यांच्या संवर्धनासाठी आवश्यक असलेल्या उपाययोजनांचे सविस्तरपणे विवेचन केले. रानकुत्र्यांना असणारे धोक आणि त्यांच्याविषयीच्या प्रबोधनासाठी आवश्यक असणाऱ्या बाबी याविषयी गटचर्चा पार पडली. या गटचर्चत रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, सांगली आणि कोल्हापूर् येथून सहभागी झालेल्या वन्यजीव निरीक्षकांनी अत्यावश्यक बार्बिंचा उहापोह केला. गुहागरचे स्थानिक वन्यजीव निरीक्षक अक्षय खरे आणि निरज सोमण यांनी सादर केलेली गुहागर तालुक्यातील रानकुत्र्यांची

निरज सोमण यांनी सादर केलेली गुहागर तालुक्यात निरीक्षणे लक्षवेधी ठरली. चिपळण येथील कुंभाली घाट परिसरात रानव करणाऱ्या क्याजीव संशोधक सोनल प्रभावकर य

चिपळूण येथील कुंमालीं घाट परिसरात रानकुत्र्यांवर अभ्यास करणाऱ्या वन्यजीव संशोधक सोनल प्रमूलकर यांनी रानकुत्र्यांची आगळीवेगळी निरीक्षणं मांडली. गुरांवर हल्ला करणाऱ्या रानकुत्र्याच्या निरीक्षणांनी संशोधकांसह वनधिकाऱ्यांचे लक्ष वेधून घेतले. प्रतीक मोरे आणि शार्युल कळकर यांनी देवरुख आणि आसपासच्या परिसरातील रानकुत्र्यांची निरीक्षणे सादर केली. 'सह्याद्री व्याघ्र प्रकल्पांची वपसंचालक उत्तम सावंत यांनी सविस्तरपणे व्याघ्र प्रकल्पांची उपसंचालक उत्तम सावंत यांनी सविस्तरपणे व्याघ्र प्रकल्पांची उपसंचालक उत्तम सावंत यांनी तिलारी भूमागातील रानकुत्र्यांच्या प्रमणमार्गाचे सविस्तर सादरीकरण केले. वन्यजीव संशोधक गिरीश पंजाबी यांनी राधानगरी ते तिलारी भूमागातील रानकुत्र्यांच्या प्रमणमार्गाचे सविस्तर सादरीकरण केले. यावेळी तिलारीचे तुषार देसाई, कुंमारखणीचे मंगेश सुर्वे या गावकऱ्यांनी रानकुत्र्यांविषयीची निरीक्षणं मांडली. तर मुक्ता नावेंकर, सुनील माळी आदी सोशल मीडिया इन्फ्लुएन्सरनेदेखील रानकुत्रा प्रबेधनासाठी यापुढे सहमागी होणार असल्याची ग्वाही दिली. है. 'मुंबई तरण भारत'ची पर्यावरण प्रतिनिधी समृद्धी ढमाले हिने सूत्रसंचालन केले.

येऊ लागले, मात्र अभ्यास, माहिती आणि संशोधनाच्या दृष्टीने काहीसे दूर्लक्षित राहिले आहेत. वाघ, बिबट्या 🜶 यासारख्या मांसभक्षी प्राण्यांच्या यादीत येणाऱ्या संकटबस्त रानकृत्र्यांना कोकणात स्थानिक भाषेत 'कोळसुंदे', 'कोळशिंदे', 'कोळिस', 'सोनकुत्रा', 'देवाचा कुत्रा' अशा अनेक नावांनी ओळखलं जातं. कोव

> आराखडा बैठक' आयोजित केली होती. या कार्यक्रमाला 'वाईल्डलाईफ कॉन्झर्व्हेशन सोसायटी-इंडिया' आणि 'सृजन सायन्स ॲण्ड इनोव्हेशन ॲक्टिव्हिटी सेंटर- देवरुख हे प्रायोजक म्हणून लाभले होते. रत्नागिरी जिल्ह्यातील देवरुखच्या 'सृजन सायन्स इनोव्हेशन ॲण्ड ॲक्टिव्हिटी सेंटर' येथे पार पडलेल्या या बैठकीसाठी वनअधिकारी, रानक्त्रा संशोधक, ग्रामस्थ, वन्यजीव निरीक्षक तसेच सोशल मीडिया इन्फ्लएन्सर उपस्थित होते. अभ्यास आणि संशोधनाच्या दृष्टीने मागे राहिलेल्या रानकुञ्यांविषयी रथानिकांमध्येही फारशी जनजागृती नाही. त्यामुळेच अनेकदा त्यांना कोल्हे म्हणून संबोधले जाते. यासाठीच रानकुञ्यांविषयी प्रबोधन व्हावे तसेच त्यांच्या संवर्धनासाठी वनविभागाबरोबरच स्थानिक आणि संशोधकांनीही एकत्र यावे, या दृष्टीने ही बैठक आयोजित करण्यात आली होती. संशोधकांची सादरीकरणे, स्थानिकांशी संवाद, गटचर्चा अशा विविध टप्प्यांमधून रानकृत्र्यांविषयी समजून घेतल्यानंतर तयार करण्यात आलेला कृती आराखडा अहवालावर अंमलबजावणी करण्याची ग्वाही वनाधिकाऱ्यांनी दिली. या बैठकीला महाराष्ट्र वनविभागाबरोबस्य देवरुख शिक्षण

प्रसारक मंडळ, सह्याद्री संकल्प सोसायटी, सह्याद्री निसर्गमित्र, सृष्टिज्ञान, निसर्गसोबती, वनश्री फाऊंडेशन, नेचरितस्ट फाऊंडेशन या सहयोगी संस्था लाभल्या, स्थानिकांची निरीक्षणे, वन्यजीव निरीक्षकांच्या नोंदी, सादरीकरणे, संशोधकांचं म्हणणं, गटचर्चा अशा विविध टप्प्यांत दि. २६ मे रोजी दिवसभर रानकुत्रा संवर्धनासाठी केलेल्या मंथनाचा हा विस्तृत आढावा..

एकच भाव आहे आणि आज ्यामुकेष आपण सर्व एकत्र आहोत. केवळ जनजागृतीच्या स्तरावश्य मर्यादित न राहता संवर्धनाच्या दृष्टीने पावले उचलायला हवीत, यादृष्टीने ही बैठक आयोजित करण्याचा निर्णय

पानुसार हो क्या अजाजात करवाया नायव घेतला. आजच्या बैठकीमधून वैज्ञानिक दृष्टिकोन देकन काम करणारी माणसं आणि प्रबोधनपर काम करणारी माणसं अशा दोन्ही स्तरांबरून काम व्हायला हुवं.

संपादक, दे. मुंबई तरुण भारत

रानकुत्र्यांवर आधारित संपूर्ण कार्यक्रमाचे आयोजन हा विश्वयंव आमध्यापैकी अनेकांसाठी नावीन्यपूर्ण होता. सध्या वन्यजीव क्षेत्रातील काम पाहून असं वाटतंय की मनुष्य संवर्धन सोडलं तर आपल्याला स्माळ्यांच प्रजातींच संरक्षण करण्याची आज गरज आहे. कली आराखडा तयार झाल्यानंतर त्यावर शासन स्तरावर काम होण जास्त गरजेचं

अध्यक्ष, देवरुख शिक्षण प्रसारक मंडळ

44 वाघ, बिबट्या या मोठ्या प्रजातींवर यांगल्यांपैकी संशोधन झाले आहे, पण रानकुत्र्यांसारख्या काही प्रजाती मात्र दुर्लक्षितच राहिल्या आहेत. या माध्यमातून त्याला सुरुवात होतेय, ही खूप महत्त्वपूर्ण बाब आहे. आजय्या या बैठकीमध्ये ज्या महत्त्वपूर्ण गोष्टी तील तसेच कृती आराखड्यावर आधारित उपाययोजनांची लबजावणी वनविमागामार्फत आपण नक्षी करू, अशी बाही

- डॉ. व्ही. क्लेमॅट वेन अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक - वन्यजीव (पश्चिम)

🌃 रानकुत्रा हा सह-शिकारी (Co-Predator) प्राणी आहे वाधासारख्या की-स्पिशीजचे संरक्षण केले म्हणजे सर्व प्राणी संरक्षित झाले. असे असले

त्रशिक्षि वन्यजीव कावदाय्या रोड्युल १ मध्ये येणान्या राज्युज्ञानाही संस्काचार्थी हिराकीच गरज आहे. तसेच संशोधकांनी मांडलेले मुद्रे, जसे की: घटक्या कुट्यांचे लसीकरण, मिटिश्यन मेजर्समा वापर, अधिवास संबर्धन अशा अनेक अल्पेत मिटियशेन भगेरामा वापर, जायबाह संवयन जवा जन्म जन्म महत्त्वाच्या मुद्धावर अंमल कल्प्यांचा वनविमाग नकी प्रयत्न करेल. — मणिकंदन रामानुजम मुख्य वनसंरक्षक, कोल्हापूर प्रादेशिक

स्वितीत खाद्य प्रकल्पमध्ये सप्टः स्वितीत एकूण पाच-सात राज्कुत्यांचे कथ्य आहेत. राजकुत्यांचे नैसर्गिक खादा असात्रोते राजपशी प्राणी जते की सांबार, असे हतर प्राणी त्यात घेत त्यांची सख्या वाचित्यावाद पर शायात हाव. कोणतीही गोट वाचित्यावाद पर शायात हाव. कोणतीही गोट वाचित्यावाद पर शायात हाव. कोणतीही गोट

लक्षात धेऊन काम केलं तर नकीच याचे यश मिळेल.

६० रानकुत्र्यांच्या संवर्धनासाठी हा रानकुत्र्याच्या संवधनासाठा ही आराङ्का फार महत्वपूर्ण उरणार आहे. ज्या मागामध्ये जगल नाही पण वन्यजीय आहेत, तिथे जगल काम अधिक वाढणार आहे. त्यामुळेच या आराख्डक्याची अमलबजावणी होण्यासाठी मी प्रयत्न करेन.

किनारपड़ीच्या भागामध्ये जिथे जनावरांवर हक्ने होत आहेत. तिथे कॅमेरा टॅपिंग करणं गरजेचं आहे

एस. नवकिशोर रेड्डी उपवनसंरक्षक, सिंधुदुर्ग

कि संशोधनावर आधारित ही सादरीकरूले पाहुन इक्षेत्र न धांबता संशोधक, बनविषाण, स्थानिकांनी एकत्र ग्रेऊन हे काम क्यायला हवं, असं बादतं रूलागिरी जिल्ह्यातही केंसर ट्रॉफा, मींचा काम्म चनकुळालिक्यी माहिती गोळा करता थेईल. अनेक ठिळाणी झालेल्या

त्रांच्या हल्ल्याच्या घटनांची नोंद आमध्याकडे आहे. त्या त्या

आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील याच रानकुञ्यांच्या संवर्धनासाठी दै. 'मुंबई तरुण भारत' आणि 'विवेक पार्क फाऊंडेशन' ने रविवार, दि. २६ मे रोजी देवरुख येथे 'रानकुत्रा संवर्धन कृती

शनक्त्रा

कृती आराखडा बैठक | देवरुख

शोध सहअस्तित्वाचा

66 Collaboration is always better than Competition. त्यामुळेच इतक्या संस्था आणि लोक एकत्र येऊन एकमेकांशी स्पर्धा न करता साहाय्य करत, एका दुर्लकित प्रजातीसाठी काम करत आहेत, ही खरंच अभिनंदनीय बाब आहे. आजच्या ालेली माहिती ही फक्त कागदोपत्रीच न राहता त्यावर कृती नकीच घडेल, अशी खात्री वाटते.

- निकीत सुर्वे वन्यजीव संशोधक, बाईल्डलाईफ कॉन्डाव्हेशन सोसायटी – इंडि

विपळूणच्या कुंभालों घाट आणि परिसरातील रानकुट्यांचा अधिवास हा प्रमुख्याने सहाही व्याघ प्रकल्पाणी जोडलेला आहे. या मागात रानकुट्यांचा अधिवास हा कायमस्वरूपी आहे. रानकुट्यांच कळपांची गाँद आही या दिकाणी केली असून

कुंभाली घाटातील वनवासीपाड्यांवरील लोकांचे रानकुत्र्यांसोबत कुमाला वाटाताल पानसाराज्यवायाल सामग्र राजुमालाला असलेले सहसंबंध आबर्थकारक आहेत. कुमाली घाटातील वनवासीपाड्यांवर रानकुत्र्यांकडून गुरांवर हक्षे होण्याचे प्रमाण वाडत आहे. अशा हल्ल्यांची नुकसानमरपाई मिळदून देण्यासाठी आम्ही वन विभागाशी समन्वय साधतो.

सोनल प्रभूलकर, वन्यजीव संशोधक, चिपळ्ण

🎸 सहाादी-कोकण वन्यजीव भूमणमार्गामधील रानकुत्र्यांच्या अधिवासाच्या विस्ताराची नोद आम्ही केली आहे. गेल्या १० वर्षात या विस्तारात ८० टक्क्यांनी वाढ झाली. आमरी केलेल्या

नींदीनुसार राधानगरी ते तिलारी या दरम्यानच्या प्रमणमार्गामध्ये रानकुत्र्यांचा पाच ते सहा कळपांचा आहे. खासगी जागेवरील जंगलतोड हा रोधील वन्यजीव भ्रमणमार्गाला असणारा धोका आहे.

- गिरीश पंजाबी वन्यजीव संशोधक – वाईल्डलाईफ कॉन्झव्हेंशन ट्रस्ट

जोर-जांभळी संवर्धन राखीव बनक्षेत्राचा परिसर हा सह्याद्री व्याघ्र प्रकल्पाला उत्तर सह्याद्रीशी जोडणारा

प्रवल्पात जार सहादाहुआ आंडामार्चा महत्त्राचा दुवा असून बिबरे, गनकुळे, गवे, अस्वल हे एकत्रितायणे अधिवास आणि प्रजनन करत असलेले साह्याद्वीच्या उत्तरेकाव्ये एकमेव ठिकाण आहे. उत्तरुज्यांचा गित्राच्या, अस्तर्व्य, रानकुञ्चांचा विविध हंगामातील वावर, संख्येचा अंदाज, तनकुत्र्यांचे स्थलांतर या विषयांवर उत्तर सद्घाद्रीमधील परिसरात तंशीधन होणे गरजेचे आहे.

-श्रीकर अष्टपुत्रे, वन्यजीव अभ्यासव

संगमेबर तातुवधात असलेला वन्युवधात असलेला वन्युवधात असलेला वन्युवधात असलेला वन्युवधात असलेला वन्युवधात असलेला वन्युवधातील अधिवासाविषयी आगृही सुक्षानिस्था ने नंद्रवर्षी असून तालुवधातील गावामध्ये नावामध्ये नावामध्ये नावामध्ये असून तालुवधातील मावामध्ये नावामध्ये नावामध्ये अस्ति अध्यक्षात नोवि धेन आहीत, व्यविवामी प्रविक्तात्र ते मार्निबस्धीत महत्त्वाची सहावामध्याचे जंगल हे रानकुत्र्थासाठी महत्त्वाचे असून हा माग संवर्धन राजविव विवा वन्युनिधी रिझर्स मृत्यून धोषित करले गरनेबा आहे.

प्रतीक मोरे, वन्यजीव निरीक्षक, रत्नागिरी

्रीहागरुया समुद्रकिनारी आम्ही रानकुत्र्यांच्या नोंदी केल्या असून २०२० साली या नोंदी घेण्यास सुरुवात केली होती. कारण, त्यावेळी गुराखी मंडळींनी गावात लाल कुत्रे आल्याचे सांगितले. गेल्या

गावात लांश कुत्र अंत्याय सांगाल, गल्या वर्षणीयसून, मुहारण्या बढद, गुहारण, नरवण, तळवली, आरे या भागांतून रानकुत्रे आणि त्यांच्या पिक्षांच्या आरमी नोरी करत असलो तरिही या नोरी आरमी योणव्याही प्रतिकाशाव्या करत आहोत. केंग्य होग्या गाव्यानानु शास्त्रीय पद्धतीन रानकुत्र्यांच्या नोदी कथा कराव्यात, यासंदर्मातील प्रशिक्षणाची आम्हाला नितांत गरज आहे.

अक्षय खरे, वन्यजीव निरीक्षक, गृहागर

धोके आणि उपाययोजना

जनजागृतीचा अभाव : रानकुत्र्याविषयी सामान्यांमध्ये अनजागृती नाही, कोल्ह्यासारखाच दिसलारा प्राणी असल्यामुळे अनेकांची त्याला ओळखण्यात गफलत होते.

धोके

अधिवासाचे नुकसान : रानकुत्र्यांसाठी आवश्यक असलेल्या अधिवासाचे सातत्याने नुकसान होत असल्याचं

संशोधनाषा अभाव : रानकुत्रा या विषायावर फार अन्यार किंवा संशोधन झालेले नसल्यामुळे त्यांच्याविषयी फारशी माहितीही उपलब्ध नाही.

खाद्याची अनुपलव्यता : कोळसुंद्यांचे मुख्य खाद्य असलेल्या तुणभक्षी प्राण्यांची संख्या दिवसंदिवस कमी होत

नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित कारणांमुळे मृत्यू : जंगल अधिवासामध्ये लागलेला वणवा, खाणकामे, रस्ते अपधात अशी अनेक कारणे मृत्यूला कारणीपूत ठरत आहेत.

शिकार: कोळसुंद्यांची शिकार केली जाते तसेच काही भागात तस्करीचाही धोका आहे.

0 9

0

जनजागृतीची गरज : सामान्यांमध्ये तसेच लहान मुलांमध्ये रानकुत्र्यांविषयी, त्यांच्या परिसंस्थेतील महत्त्वाविषयी जनजागृती करणे गरजेचे आहे.

उपाययोजना

अधिवास संवर्धन : कोळसुंधाच्या अधिवासाचा अध्यास आणि परिसंस्थिविषयी माहिती करून घेतत्यानंतर त्यांना जगविष्यासाठी प्रथम त्यांच्या अधिवासाचे संरक्षण आणि संवर्धन कर्ला गरनेचे आहे.

संशोधनात्मक अभ्यास : माहितीची अनुपलब्धता कमी करण्यासाठी रान्कुञ्चांवर संशोधनात्मक अभ्यास व्ययता हवा.

बन्यजीव शमनमार्गाचा वापर : रस्ते अपघात किंवा तत्सम घटनामधून कोळसुंद्याचे प्राण वाचवायला वन्यजीव शमनमार्ग अर्थात वाईल्डलाईफ मिटिगेशन मेजर्सचा आधार घ्यायला हवा.

शिकारीपासून संरक्षण : आयवूलीएनच्या यादीत इंडेजर्ड वर्गात तर क्याजीव संरक्षण कायदा १९७२ अंतर्गत शैक्काल दोनमध्ये येणाऱ्या कोळखुंद्यांना शिकार आणि तस्करीपासून

बैठकीसाठी उपस्थीत प्रेक्षकवर्ग आणि संशोधक, बनरक्षक अनुभव कथन करतानाची काही क्षणिक्रे

समृद्धी ढमाले कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन करताना

 दं. मुंबई तरूण भारतचे अक्षय मांडवकर प्रबोधनपर भूमिका मांडताना

 विवेक पार्क फाऊंडेशनचे ऑकार पाटील संशोधनात्मक भूमिका मांडताना

सोशल मीडिया इन्फ्ल्एन्सर

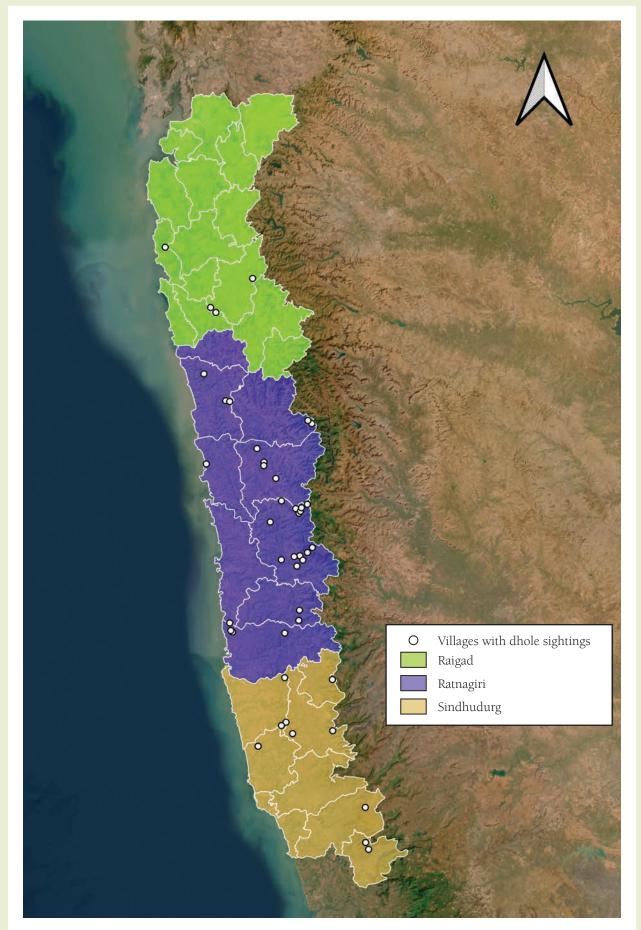

सोशल मीडिया इन्फ्लूएन्सर • छाया : आलेख चाळके, साक्षात सावंत

दै. मुंबई तरूण भारतच्या

POLICY ADVOCACY RESEARCH CENTRE

Policy Advocacy Research Centre (PARC), a unit of Vivek PARC Foundation is an independent think-tank and socio-economic development oriented implementation agency that engages in progressive impact-driven policy intervention & impact assessment. It focuses on building dialogue-for-impact with members of Central & State Governments, bureaucracy, corporates, small and medium scale enterprises, entrepreneurs, domain experts, academicians, NGOs, other concerned institutions and individuals. PARC aims to engage, structure, study, evaluate & revise policies, reforms and initiate action to positively impact society in the interest of the nation and citizens.

The focus in policy areas ranges from economic development, urban & rural development, human capital development, political development & governance, solid waste management, food & nutrition security, art & culture, industry and more to understand socio-economic issues and suggest action-oriented solutions that can shape the growth trajectory of the economy and contribute to nation development.

PARC engages in dialogue and further action with emerging territories within the country & developing nations to catalyse their socio-economic growth through technology & knowledge transfer, trade, support infrastructural development and an economic multiplier effect through investments. This is with the intent to bring about socio-economic benefits for stakeholders in that region enabling the creation of new grounds for growth on the state, national and international front.

Contact Information

Omkar Patil omkar@parcfornation.org Mobile: 9004272847 / 9082107040

Registered Office

Vivek PARC Foundation, 6/12, 1st Floor, Plot No. 396, Kamat Industrial Estate, Veer Savarkar Marg, Prabhadevi, Mumbai - 400 025

Correspondence Office

PARC, 208, 2nd Floor, Shilpin Centre, 40, G.D. Ambekar Road,
Wadala, Dadar (E), Mumbai - 400031
+91 2224100290 | contact@parcfornation.org | www.parcfornation.org

